

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

УДК 930.1
ББК 63.0

«Повернення до довготривалої історії»: обговорення книги Девіда Армідеджа та Джо Гулді «Історичний маніфест» (матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 1 березня 2016 р.)

1 березня 2016 року на кафедрі історії нового та новітнього часу відбулося чергове засідання постійно діючого кафедрального наукового семінару, присвячене обговоренню книги відомих зарубіжних істориків Девіда Армідеджа та Джо Гулді «Історичний маніфест» (David Armitage, Jo Guldi «The History Manifesto»). – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 178 р.)

Відкриваючи засідання, керівник наукового семінару к.і.н., доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що впливи постмодернізму, які остаточно підірвали віру у так звані «великі наративи», викликали недовіру й до історії як наукової дисципліни. Тенденція до перенесення акценту на вивчення «мікроісторії» та ігнорування досліджень великих історичних періодів тривалий час домінувала у західній історичній науці. Однак зараз стало зрозуміло, що без вивчення історії, як тривалого та багатолінійного процесу, обійтись неможливо. У зарубіжній історіографії зараз активно критикуються ці постмодерністські підходи і відбувається повернення до концептуальної історії. Тому книга, про яку сьогодні доповідатиме аспірант **М.В. Глібіщук**, якраз присвячена цій проблематиці.

На початку своєї доповіді аспірант **М. В. Глібіщук** зауважив, що подібне обговорення книги Д. Армідеджа та Дж. Гулді нещодавно відбулося у стінах Українського Католицького Університету
© Глібіщук М., 2016

Глібіщук Микола Васильович - кандидат історичних наук, асистент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

наприкінці лютого цього ж року, де відомі вітчизняні та зарубіжні історики дискутували навколо міркувань, які були викладені на сторінках цієї роботи. Також доповідач відзначив, що Д. Армїтедж та Дж. Гулді є відомими західними дослідниками, авторами низки наукових праць. Книга «Історичний маніфест» була опублікована у 2014 році, однак, на жаль, поки що не перекладена українською мовою. Проте деякі розділи цього дослідження були опубліковані в журналі «Ab Imperio».

Безпосередньо аналізуючи саму публікацію доповідач зауважив, що на одній із перших презентацій цієї монографії, яка відбулася у Лондонській школі економіки та політології у жовтні 2014 р., Д. Армїтедж влучно охарактеризував мету книги. На думку західного фахівця, вона ставить такі цілі: 1) діагноз стану західної історичної науки; 2) авторські пропозиції щодо виходу із кризового становища, в якому опинилася історія як наукова дисципліна; 3) заклик до наукової спільноти почати обговорення цієї роботи.

Щодо першого, то автори одразу на перших сторінках вказали на одну з найбільших проблем у сучасній зарубіжній історіографії. Зокрема, вони зазначили: «Привид блукає в наш час – привид короткотривалого (shot term) мислення». Далі вони підкреслили, що зараз ми переживаємо кризу, головною ознакою якої є дефіцит довготривалого мислення. Ця риса притаманна не тільки історії, але й іншим дисциплінам. Доповідач відзначив, що, на думку Д. Армїтеджа та Дж. Гулді, однією з причин домінування в історичній науці короткотривалого мислення є популярність «мікроісторії», яка здобула провідні позиції серед вчених у другій половині ХХ століття. Західні фахівці наголосили, що так звані «гранд-наративи» – великі структури, масштабні процеси і великі порівняння, в наш час стало другорядною справою та не є популярним. На думку аспіранта **М. В. Глібіщука**, автори навели влучний приклад, який описаний у одному із американських підручників. Студент відмовляється писати наукову роботу про Олівера Кромвеля, так як ця тема є надзвичайно об'ємною. Йому радять взятися за більш вузький аспект – «Ставлення Олівера Кромвеля до англо-шотландської унії». Як вважають автори, цей епізод є чудовою демонстрацією непопулярності «гранд-наративу». Д. Армїтедж та Дж. Гулді навели підрахунки, в яких вказані

хронологічні рамки американських докторських дисертацій з історії. Так, у 1900 р. межі роботи охоплювали 75 років, а у 1975 тільки 30. Також західні дослідники підкреслили, що сучасні історики почали спеціалізуватися на вузьких проблемах, активно працюють з історичними джерелами та вивчають праці інших учених, що займаються цією темою. Однак вони не виходять за рамки своєї проблематики. Ще однією з ознак, яка є свідченням короткотривалого мислення, є незацікавленість істориків політичним життям. Починаючи з другої половини ХХ ст. історики майже не займають посад політичних консультантів провідних західних політиків. Останнім яскравим прикладом, на думку Д. Армідеджа та Дж. Гулді, є Артур Шлезінгер, який був радником американського президента Дж. Кеннеді. Частина сучасних дослідників відзначають його вплив на рішення Кеннеді під час «Карибської кризи» 1962 р.

Доповідач зазначив, що окрім окреслення кризових явищ в зарубіжній історіографії, автори пропонують свої рецепти виходу з такого становища. На їх погляд, слід повернутися до ідеї відомого французького історика Ф. Броделя «longue durée», яка полягає в тому, щоб масштабувати дослідження так аби воно охоплювало безліч подій, а не робити всього один діагностичний зріз, як це відбувається у «мікроісторії». Теж варто перейти на новий спосіб роботи з джерелами, ніж просто огляд. Автори наголосили, що не потрібно нехтувати здобутками «мікроісторії», адже вони дають нам змогу більш детально вивчити історичні події, явища тощо. Аспірант **М. В. Глібіщук** відзначив, що, на думку зарубіжних авторів, історія «longue durée» дозволяє нам вийти за межі національної історії і задаватися питаннями про те, як впродовж десятиліть, століть і навіть тисячоліть формувалися комплексні системи, структури. Тільки розширивши наше дослідження на більш тривалі періоди, ми зможемо пояснити генезис сучасних глобальних проблем.

Розглядаючи третю ціль про заклик до дискусії навколо ідей, які викладені у цій книзі, доповідач вказав, що Д. Армідедж та Дж. Гулді наголошують, що історія має залишатися науковою дисципліною, однак в неї повинна бути важлива суспільна місія. Наприкінці **М. В. Глібіщук** підкреслив, що він зупинився лише на найбільш важливих авторських міркуваннях.

Не оминув доповідач і критичні судження вітчизняних та зарубіжних вчених щодо цієї роботи. По-перше, повернення до ідеї Ф. Броделя «longue duree» не стане панацеєю, яка дозволить подолати кризові тенденції в історичній науці. Адже навіть Ф. Броделя критикували не за цей принцип написання історії, а за жорсткий структуралізм. По-друге, західні дослідники вказують на те, що автори у прихованій формі пропагують ідею про історію як дисципліну, яка має слугувати певним політичним цілям. Це є великою небезпекою, оскільки історія ХХ століття та сьогодення є прикладом того, як різні політичні режими можуть використовувати історичну науку у своїх інтересах.

Після завершення доповіді аспіранту **М. В. Глібіщуку** були задані запитання.

1. *Чи правильно ми зрозуміли, що одна з головних ідей, яку намагалися розкрити західні історики у своїй книзі, це переорієнтація дослідників на вивчення більш тривалих історичних структур, складних явищ тощо?* (проф. **О. І. Сич**).

Відповідаючи на запитання, аспірант **М. В. Глібіщук** зазначив, що, справді, однією з головних ідей, яку намагаються автори донести науковій спільноті, є повернення до вивчення історії як довготривалого, глобального процесу. Д. Армїтедж та Дж. Гулді стверджують, що причини тих проблем (кліматичні зміни, економічна криза, міграція), які існують у сучасному світі, виникли не сьогодні і для того, щоб вирішити їх, а не тільки зменшити протиріччя, потрібно застосовувати цей підхід. Саме використання такого принципу, на думку авторів, дозволить подивитися як вирішувалися масштабні проблеми у минулих століттях.

Доповнюючи відповідь **М. В. Глібіщука**, доц. **Є. В. Сахновський** вказав, що тут йдеться скоріше не про історію як вчительку життя, а дисципліну, яка надає політичній еліті рекомендації щодо вирішення актуальних питань. Тим більше, що такі широкі узагальнення, про які пишуть західні автори, підводять нас до глобальних проблем сучасності. Оскільки суспільство не може зрозуміти причини їх виникнення. «Мікроісторія» не може це пояснити, тому підхід до вивчення довготривалої історії є актуальним у наш час.

Коментуючи дану проблему, доц. **П. І. Яценюк** зауважив, що у свій час ми відійшли від тих глобальних проблем в історичній науці та почали активно вивчати окремі сюжети. Багато статей, які пов'язані з історією повсякденності, почали з'являтися у період «Перебудови» та на початку 90-х рр. минулого століття. У той час історична наука повернулася до «мікроісторії». Тоді ми схвально сприйняли такі підходи. Зараз відбувається зворотній процес. Однак досягнення «мікроісторії» не слід відкидати, а навпаки, варто використовувати для того, щоб зображувати складні історичні явища та процеси на конкретних прикладах. Щодо тези про вплив Артура Шлезінгера на американського президента Дж. Кеннеді у розв'язанні «Карибської кризи», то його роль значно перебільшена. Також доц. **П. І. Яценюк** зазначив, що прогнозувати майбутнє на подіях минулого, дуже складно. Адже зміни у сучасному світі відбуваються з такою швидкістю, що робити прогнозування навіть на 2-3 роки, річ марна.

Переходячи до обговорення цієї книги, доц. **В. І. Пінцак** згадав, що не так давно на екранах телебачення з'явився фільм «Повернення Мартіна Гера», де продемонстровано життя конкретного індивіда в контексті історичної епохи. На думку доц. **В. І. Пінцака**, ця стрічка є чудовим прикладом поєднання «мікроісторії» та довготривалості.

Висловлюючи свої міркування щодо теми наукового семінару, доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що кожна методологія, як підкреслюють науковці, це «блискуча однокісткість». У один період часу усі масово почалися займатися історією повсякденності, «мікроісторією» і забули про глобальну історію. Таке захоплення до цих нових підходів на деякий час привело до того, що почали не зважати на глобальні історичні концепції, вважаючи їх ідеологією. Це, насправді, так, але обійтись без них неможливо. Адже при викладанні історичних дисциплін, ви не лише перерахуєте історичні події, але й застосовуєте певну історичну концепцію.

У ході подальшого обговорення доц. **А.В. Мінаєв** зауважив, що йдеться про нездоланну «хворобу» історії як частини гуманітарних дисциплін взагалі (можливо, навіть і ширше, - як частини людської культури). Неодноразово впродовж ХХ ст. суспільство ставало ареною запеклих «боїв» між двома полярностями: відстоюванням самодостатності гуманітаристики, її незалежності від суспільного/

державного замовлення, і, навпаки, боротьбою за її «партійність». У той час, як природничим наукам вдавалося тією чи іншою мірою зберігати (хоч і не завжди) свою «автономію» у надмірно політизованому соціумі, то гуманітарним дисциплінам (серед яких історія була одним із головних заручників політики) доводилось витримувати неабиякий тиск з боку суспільних трендів та державних інституцій. Адже впродовж 70 років незалежність історії від політики уявити собі було набагато важче, ніж пресловуте «чисте мистецтво». Наприкінці 80-х - на початку 90-х рр. від цього намагалися відмовитись (і тоді стала дуже актуальною саме «мікроісторія»), хоча й ненадовго: політизація історії згодом повернулася під різними «соусами», насамперед, під іменем «історичної політики». Тому ті процеси сучасності, що ми обговорюємо, є нічим іншим, як намаганням заперечити не таку вже й тривалу спробу деполітизації дослідження і викладання історичного процесу (яка, у свою чергу, не так давно постала саме як реакція на їх «партійність», тобто на надмірну політизацію історії як науки). Однак, на погляд доц. **А.В. Мінаєва**, сьогоднішній тренд не варто сприймати як щось незворотне: рано чи пізно ми будемо свідками іншої тенденції, в рамках якої неодмінно відбудеться повернення до активного вивчення «мікроісторії» (адже остання є ні чим іншим, як намаганням істориків піти геть від набридливого втручання поточної політики в історичну науку). Зрештою, усе це свідчить про повторюваність таких циклів у гуманітаристиці. Насамкінець доц. **А.В. Мінаєв** наголосив, що він далекий від думки, нібито бодай колись історія зможе вивільнитись від тиску з боку соціуму та держави. Такі ідеї є утопічними. Однак в ідеалі історики повинні не впадати в будь-які крайнощі, а намагатися якось вишукувати «золоту середину», поєднуючи врахування суспільних запитів із певною самодостатністю науково-дослідницького та викладацького процесу.

Доповнюючи попередній виступ, доц. **Є.В. Сахновський** вказав, що Інститут історії України готується до написання українського «гранд-нарративу». Вони спробують представити історію України від найдавніших часів до сьогодення. Це актуальне і важливе завдання. Однак поки немає концептуальної ідеї української історії, викладачі вітчизняної історії дезорієнтують студентів, адже історики дотримуються різних поглядів щодо

минулого нашої країни. Тим більше, що саме формування українського «гранд-нарративу» має свої суперечності. З одного боку, ми підходимо до української історії у імперативній формі, тобто реконструюємо минуле таким, яким воно повинне бути. З іншого боку, ця ідея має підтверджуватися фактологічним матеріалом. Однак коли ми розглядаємо невеликий період часу, то часто емпіричні дані можуть протистояти та суперечити ідеї національного нарративу. Це протиріччя між ідеєю та емпірією.

Дану тему продовжив доц. **В. І. Пінцак**, який вказав, що проблема, піднята доц. **Є. В. Сахновським**, також стосується питання національного міфу. Він навів приклад із сучасних російських підручників з історії, де термін «Київська Русь» зник, а, натомість, з'являється новий термін «Давня Русь». Під час прочитання цих підручників складається враження, що тогочасний економічний та політичний центр Русі перебував не у Києві, а в Новгороді. Такі речі є ще одним яскравим зразком конструювання історичних міфів.

Доц. **Є. В. Сахновський** підтвердив, що сьогодні написанням шкільних підручників з історії у РФ займаються не професійні історики, а політологи, які виконують кон'юктурні запити сучасної російської політичної еліти. Це повторення радянського минулого, коли написанням загального посібника з вітчизняної історії займалися не науковці, а особисто Й. Сталін, який у 30-х рр. ХХ століття контролював цей процес. Однак **Є. В. Сахновський** зауважив, що усі національні нарративи не позбавлені ідеологічного компоненту, яке спотворює минуле.

Обговорення продовжив магістрант **І. Багрій**, який відзначив, що «мікроісторія» та глобальна історія хоча представляють два різних напрями, однак вони не можуть існувати одне без одного. Адже глобальна історія без залучення «мікроісторії» приведе до будування минулого лише на основі ідеології, а використання тільки повсякденної історії буде реконструювати історію як певний набір подій, які не пов'язані між собою.

Підбиваючи підсумки, проф. **О. І. Сич** сказав, що вважає позитивним моментом прагнення молодих науковців стежити за новітніми тенденціями у зарубіжній історичній науці та дискутувати на актуальні теми. Далі проф. **О. І. Сич** наголосив, що кризові явища у західній історіографії тривають вже декілька десятиліть. Не обійшли вони й вітчизняну історичну науку. Зви-

чайно, ще в радянські часи вона почала відставати, хоча загалом її рівень був досить високим. Це обумовлювалося жорсткими канонами офіційно прийнятої методології та потужним ідейно-політичним контролем. Щодо «мікроісторії», то її вивчення в Радянському Союзі не заохочувалося, хоча перший досвід таких досліджень мав місце саме в Радянському Союзі, де в 30-х роках ХХ ст. почали видавати багатотомну історію заводів і фабрик, але потім цей напрямок якось занепав, і лише у роки так званої перебудови історики почали активно розробляти дану проблематику. Однак цей напрям у вивченні історії вітчизняні науковці сприйняли досить некритично, що зумовило нехтування іншими дослідницькими напрямами. Також проф. **О. І. Сич** згадав про свій досвід стажування у Канаді, під час якого консультувався з канадськими істориками щодо майбутньої теми докторської дисертації. Вже тоді була помітна тенденція серед зарубіжних дослідників віддавати перевагу саме «мікроісторії». Ніхто не заперечує здобутків у дослідженні «мікроісторії». Навпаки, їх потрібно використовувати, адже через розгляд незначного, здавалося б, історичного сюжету чи події крізь призму більш широкого історичного контексту, можна краще зрозуміти тогочасну історичну реальність.

Але при цьому слід уникати крайнощів. Проф. **О. І. Сич** зауважив, що домінування проблематики «мікроісторії» в наукових розвідках стало однією з причин деяких сумнівних змін у системі історичної освіти на Заході. Оскільки після здобуття диплому бакалавра (зазвичай через три роки), студент міг не вивчати низку дисциплін, які в наших програмах є обов'язковими (скажімо, «Історія країн Азії та Африки» тощо). Це спричиняє фрагментацію історичних знань у студентів, адже вони «омінають» цілі пласти знань із історії цілих континентів, регіонів, країн. Іншими словами, слабше орієнтуються в тому історичному контексті, на тлі якого вивчають той або інший «мікросюжет» або «мікроісторію» (історія окремої родини, села тощо).

Не погодився проф. **О. І. Сич** і з міркуванням доц. **П.І. Яценюка** щодо перебільшення ролі істориків як політичних експертів у розв'язанні складних внутрішніх та зовнішніх проблем. Адже приклад Артура Шлезінгера, який був радником американського президента Дж. Кеннеді, є яскравою ілюстрацією,

коли історик консультував лідера держави під час загострення зовнішньополітичної ситуації на міжнародній арені. До речі, той же Кеннеді поцінував відому книжку Барбари Такман про початок Першої світової війни, та, зокрема, взяв до уваги деякі її міркування під час Карибської кризи, наприклад, щодо змісту такого явища, як «ескалація конфлікту». Однак на сучасному етапі, політичні лідери світу, на жаль, не вважають за потрібне консультуватися з істориками та враховувати їх судження. Завершуючи свій виступ, проф. **О. І. Сич** зазначив, що найкращим вибором між «мікроісторією» та глобальною історією є дотримання балансу між цими двома напрямками.

У своєму заключному слові аспірант **М. В. Глібіщук** наголосив, що хоча одна з головних тез книги Д. Армідеджа та Дж. Гулді є заклик повернутися до вивчення довготривалої (глобальної) історії, але вони не відкидають напрацювань історії повсякденності, «мікроісторії». Доповідач ще раз підкреслив, що зарубіжні автори у своїй роботі пропонують відійти від короткотривалого (shot term) мислення, яке не дає змогу зрозуміти причини сучасних глобальних проблем людства, шляхи їх подолання тощо, та закликають широку наукову спільноту до дискусії навколо суджень, які викладені на сторінках цієї праці.

Огляд підготував Микола Глібіщук

Надійшов до редколегії 02.10.2016 р.